

Joan MARTÍ I CASTELL i Josep M. MESTRES I SERRA [cur.]

El multilingüisme a les universitats en l'Espai Europeu d'Educació Superior: (Actes del seminari del CUIIMPB-CEL 2007)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2008, p. 141-152

DOI: 10.2436/15.0100.01.23

Balanç del seminari i propostes per al debat

Isidor Marí

Director de la Càtedra de Multilingüisme Linguamón-UOC

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquest text és un simple resum, preparat mentre es desenvolupava el seminari, de les qüestions que més van atreure l'atenció dels participants i van ser objecte de debat o que van ser destacades com a temes que mereixen de cara al futur un examen més detingut. És possible que alguns dels punts no trobin un vincle prou clar amb els textos escrits de les ponències que recullen aquestes actes.

1. El multilingüisme: un nou context i un nou repte

Al llarg del seminari s'ha posat de manifest que el multilingüisme no és tan sols una possibilitat que s'ofereix a les universitats, sinó que constitueix un nou context ineludible en el desenvolupament de les activitats universitàries, respecte al qual és imprescindible que cada universitat i el sistema universitari en conjunt adoptin les polítiques adequades.

Al mateix temps, però, la interpretació que es fa d'aquest nou context multilingüe condiona l'orientació de les actuacions que s'emprenen per tal de gestionar-lo. En efecte, alguns sectors de la universitat —que encara constaten les dificultats que persisteixen per a l'ús normal de la llengua catalana en molts de camps de la docència, la recerca o l'administració— tendeixen a veure en la irrupció creixent del multilingüisme una amenaça per a l'equilibri lingüístic que volen establir, ja que consideren que la introducció de nous idiomes es farà en detriment de l'espai aconseguit difícilment per la llengua catalana.

D'altra banda, però, cal subratllar que d'altres sectors universitaris, cada vegada més rellevants, en fan una interpretació inversa: la incorporació d'una estratègia

multilingüe no seria una amenaça per a la consolidació del català com a llengua pròpia de la universitat, sinó, al contrari, una oportunitat. Des d'aquest punt de vista, l'adopció de criteris de gestió de la diversitat lingüística en els diferents àmbits d'activitat de les universitats pot constituir una ocasió excel·lent per a renovar la política lingüística universitària, massa centrada en els litigis que han acompanyat la regulació dels usos de les llengües oficials, i per a recuperar el sentit funcional de cada llengua, de manera que el català torni a ser objecte d'atenció i es pugui legitimar la seva funció central a la universitat al costat de les altres llengües. Si tenim en compte que, com dèiem, ja és inexcusable que l'activitat universitària esdevingui gradualment més multilingüe, l'aprofundiment en aquesta perspectiva mereix tota la nostra consideració.

Tot i això, cal tenir en compte que en alguns camps el pragmatisme i la competitivitat de les polítiques universitàries poden haver donat peu a associar les estratègies d'internacionalització i d'introducció del multilingüisme amb l'amenaça del retrocés de la llengua catalana: és força freqüent que les universitats, fins i tot públiques, en el disseny de l'oferta de postgrau en règim econòmic autofinançat, deixin de banda el compromís amb el català, com a llengua pròpia de la universitat i de la societat del seu entorn, i tendeixin a vehicular aquesta oferta internacional exclusivament en llengua castellana.

La consolidació d'aquest tipus de tendències, segurament influïdes per l'anomenat *neodarwinisme lingüístic*,¹ present en el conjunt de la societat, donaria la raó als que veuen com un perill que la universitat pública adopti criteris de gestió privats en l'estratègia d'internacionalització, amb les conseqüències negatives que apuntàvem respecte a la possible marginació del català.

És en aquest context ambivalent que les universitats han d'elaborar les noves estratègies multilingües, en un procés que convé que combini tres nivells d'actuació:

— Orientar la implantació del multilingüisme a l'objectiu primordial: oferir als futurs titulats la capacitat lingüística que necessitaran per a l'exercici de la seva activitat professional —tant en l'entorn immediat com en la perspectiva d'una mobilitat internacional creixent. Una competència multilingüe que, més enllà dels idiomes, ha d'anar acompanyada de la capacitat per a les relacions interculturals.

— Adequar les capacitats multilingües de la mateixa universitat —personals,

1. Com probablement saben els lectors, aquest terme designa la mentalitat segons la qual s'hauria d'acceptar com un fet natural o fins i tot positiu que l'expansió d'unes llengües dominants en detriment dels àmbits d'ús d'altres llengües subordinades acabi determinant l'extinció d'aquestes darreres.

tecnològiques, organitzatives — a aquestes noves exigències de la docència, la recerca, la difusió i l'administració.

— Facilitar l'evolució multilingüe de la societat: mantenir actiu l'esperit crític que ha de caracteritzar la vida universitària, analitzar les implicacions socials, culturals i polítiques d'aquesta transformació, i contribuir a la reflexió pública sobre l'orientació del multilingüisme en el conjunt de la societat.

En el seminari s'ha constatat que, davant de tots aquests reptes, les universitats de l'àrea lingüística catalana es troben en una posició relativament favorable dins el context europeu i, sobretot, en el context espanyol, ja que la doble oficialitat lingüística ha obligat a adquirir una notable experiència en la gestió del multilingüisme, tant en els serveis tècnics — amb el desplegament de serveis lingüístics altament capacitats — com en els òrgans de govern, perquè totes les universitats han hagut d'avançar poc o molt en la definició i l'execució de polítiques lingüístiques.

2. Un tema que reclama espais de debat serè i tècnic

Els participants en el seminari subratllaven amb encert que la clarificació de les qüestions lingüístiques exigeix que es puguin analitzar al marge de les polèmiques que sovint s'hi interfereixen a causa de la politització o la càrrega ideològica que s'hi afegeix.

Els efectes d'aquest tipus de derivacions són habitualment negatius, ja que les posicions en el debat solen limitar-se a uns aspectes concrets en detriment de la comprensió i la valoració global de les coses, i la controvèrsia a voltes impedeix que predominin les solucions tècnicament més adequades.

D'altra banda, també es fa necessari incorporar al debat una visió especialitzada de les qüestions lingüístiques, defugint la superficialitat esquemàtica del que alguns participants qualificaven de «*fast thought*» (per analogia amb el *fast food*). Les mentalitats monolingües que abunden entre els parlants de llengües de gran difusió solen propiciar aquest tipus de simplificacions.

Convé, doncs, que el debat sobre el multilingüisme de la universitat trobi espais adequats, al marge del que algun participant qualificava de «mullader polític» entorn de la qüestió lingüística.

3. Quin multilingüisme?

Un dels punts centrals del debat sobre el multilingüisme universitari ha de ser, evidentment, la selecció de les llengües que cal prendre en consideració i la caracterització del lloc que han d'ocupar en les diferents activitats universitàries.

En aquest sentit, els participants en el seminari s'identificaven amb les prioritats enunciatedes en la política universitària: l'anglès mereix una atenció preferent entre les llengües estrangeres i el català ha de tenir el suport necessari perquè s'arribi a consolidar com la llengua pròpia de la universitat en conjunt. D'altra banda, però, es considerava imprescindible que aquesta atenció especial a l'anglès no comportés l'oblit d'altres idiomes que han tingut o mereixen tenir un lloc significatiu en la vida universitària.

El model de multilingüisme que adopti la universitat s'ha de guiar per una valoració detallada de les necessitats lingüístiques de la societat catalana, en funció de les seves relacions econòmiques, socials i culturals amb els països del seu entorn —i també en funció de la mateixa complexitat lingüística interna, cada vegada més acusada. Un estudi específic d'aquestes necessitats permetria orientar els objectius segons les prioritats identificades en cada sector de la societat i projectar-les en cada àrea de l'activitat universitària.

Alguns dels participants suggerien que aquest model multilingüe seria desitjable que es definís en un debat de tot el sistema universitari, en una espècie de pacte nacional sobre el multilingüisme de la universitat, de manera que l'autonomia de cada universitat es definís per referència al conjunt, i no pogués justificar l'absència de compromís d'una universitat amb l'estratègia multilingüe general.

4. El marc jurídic i polític actual

Un altre punt interessant dels debats del seminari va ser la valoració del marc jurídic i polític actual de les polítiques lingüístiques universitàries. La constatació més generalment compartida era la limitació evident dels principis actuals, que confien a cada universitat l'adopció de polítiques de foment del català com a llengua pròpia, mantenint alhora el principi de lliure opció individual pel català o el castellà. La necessitat de fer un desplegament ben articulat de l'article 6.4 de la Llei d'universitats de Catalunya resultava evident per als participants.

Algunes de les intervencions atribuïen la manca d'iniciativa en aquesta direcció

a l'acomplexament dels responsables polítics i universitaris davant de la conflictivitat que alguns grups ideològics van promoure entorn de les regulacions de caràcter lingüístic. D'altres comentaris apuntaven que la manca d'arguments entre els directius per tal de legitimar les polítiques lingüístiques es devia en part a una considerable desconexió entre els responsables polítics i els equips tècnics de la universitat i de l'Administració. Fos com fos, la conseqüència d'aquest estancament jurídic pot ser una progressiva acceptació de la minorització de la llengua catalana, com si es tractés d'un fet inexorable.

Els participants en el seminari valoraven, en canvi, molt positivament la introducció del principi de seguretat lingüística, que pot consolidar la llengua vehicular dels cursos i garantir el dret dels estudiants a rebre l'ensenyament en la llengua pròpia de la universitat i en altres idiomes, i legitimar conseqüentment la necessària capacitat lingüística del professorat.

La consolidació jurídica d'aquest tipus de principis i l'establiment de protocols interuniversitaris comuns sobre l'acollida dels estudiants arribats com a resultat de les polítiques de mobilitat van ser punts que els debats del seminari van considerar especialment interessants per al bon funcionament del multilingüisme.

5. L'enfocament de cada universitat

Respecte als punts primordials de l'enfocament multilingüe de cada universitat, els debats del seminari recomanaven que es parteixi de la consideració del multilingüisme com un factor de qualitat de l'activitat universitària, que cal incorporar explícitament i específicament als sistemes d'avaluació, i no entenent-lo com un element de màrqueting i de competitivitat en la captació d'estudiants.

És important també que la universitat no es limiti a organitzar el seu multilingüisme, sinó que defineixi i faci públic el seu propi projecte multilingüe, a fi que sigui conegut i entès per la comunitat universitària.

Cada universitat ha de tenir en compte el seu propi context i valorar les possibilitats que ofereix per a la implantació del multilingüisme: en alguns casos pot ser preferible adoptar iniciatives multilingües específiques en un centre en què resulti especialment justificat i efectiu, més que pretendre fer-ne una introducció homogènia en tots els estudis. Aquestes iniciatives pilot poden tenir un efecte positiu d'estímul i emulació respecte a la resta dels estudis, i permetre que es desenvolupin les capacitats i les experiències de manera gradual.

Pel que fa a l'oferta de titulacions en què el multilingüisme ocupa un lloc destacat, els debats suggerien que cal transmetre als estudiants un concepte clar de l'interès de les seves futures competències lingüístiques: posar en valor el multilingüisme i donar-hi el degut reconeixement acadèmic. Algunes universitats no es limiten a destacar la formació multilingüe adquirida fent-la explícita en el suplement del diploma, sinó que estableixen titulacions bilingües, que garanteixen una competència equivalent en més d'una llengua.

Una de les observacions importants fetes en el seminari —i no tan òbvia com es podria pensar en principi— és que l'adopció d'una estratègia multilingüe consistent reclama la potenciació dels centres o departaments d'idiomes de la universitat. És relativament freqüent que el professorat d'idiomes i els estudis d'idiomes ocupin llocs marginals o secundaris en l'estructura universitària, i això pot constituir un inconvenient seriós per a la implantació eficaç del multilingüisme.

Una altra de les advertències formulades en els debats feia referència a les condicions satisfactòries per a la introducció d'idiomes com a llengües vehiculars —l'anomenat EMILE (ensenyament d'una matèria integrat amb una llengua estrangera) o CLIL (*content and language integrated learning*, 'aprenentatge integrat de continguts i llengües'). Els participants creien que l'adopció de llengües vehiculars estrangeres en la docència sense uns coneixements suficients per part del professorat i dels estudiants podria donar lloc a un aprenentatge deficient tant de l'idioma com de la matèria, i originar un efecte contraproductiu de desconfiança envers el multilingüisme.

6. Quines competències lingüístiques?

El seminari va prestar una atenció específica a la facilitat amb què s'obliden les competències lingüístiques que fan referència a les llengües més properes (el català o el castellà) i es pensa en el multilingüisme com un assumpte que sols concerneix les llengües estrangeres.

La mateixa etiqueta de *llengües estrangeres* pot contribuir a aquesta falta de consideració global de totes les llengües presents en l'activitat universitària. Alguns participants suggerien que convenia parlar més aviat de *idiomes moderns* o *llengües vives*, que són conceptes menys excloents: en realitat, el català hauria de poder formar part de l'oferta d'idiomes moderns de moltes universitats espanyoles i europees. La denominació de *llengües segones* fa referència més aviat a l'enfocament adequat per a l'estudi d'una llengua que no és l'habitual o primera de l'aprenent. D'altres suggerien que el

terme *llengües ambientals* podia servir per a referir-se a idiomes no estrangers, sinó presents en l'entorn social. Finalment, el concepte de *tercera llengua* també es prestava a interpretacions poc concretes i no es considerava prou precís.

Un punt important en el debat universitari actual és la consideració que cal donar a les competències lingüístiques d'entrada i de sortida, que no sols han de constituir un punt de referència en els objectius de cada programa o cada curs, sinó que caldria que fossin explícits en les mateixes condicions d'accés i de sortida de cada carrera o de la universitat en general, en funció de les llengües vehiculars habituals en la docència.

La perspectiva d'establir proves lingüístiques d'accés va ser debatuda específicament, i els participants consideraven que, encara que no s'arribi a establir aquest tipus de proves com a requisit d'accés per a cadascuna de les llengües vehiculars, ja seria altament útil per a conscienciar sobre la importància de les competències lingüístiques que la universitat (o el conjunt del sistema universitari) establís aquest tipus de proves amb caràcter simplement orientatiu per a tots els estudiants sense acreditació lingüística prèvia en alguna de les llengües vehiculars. Una mesura informativa d'aquest tipus, acompanyada de mesures de suport a l'aprenentatge d'unes competències inicials en les llengües vehiculars o amb rampes de preparació lingüística per a l'accés a determinats estudis, podria resultar gairebé tan eficaç com l'establiment de requisits lingüístics d'accés. Alguns participants apuntaven també la utilitat d'introduir de manera gradual en els estudis universitaris el portafolis europeu de les llengües, que resulta un instrument eficaç de seguiment dels avenços de l'estudiant en la consecució dels seus objectius de competència lingüística.

Un altre comentari especialment rellevant feia referència a la mateixa concepció de la competència multilingüe, que no hauria de ser entesa com una juxtaposició de competències unilingües simètriques però independents. Al contrari, cal entendre que es tracta d'una competència integrada, que inclou la capacitat de combinar llengües diferents, receptivament o activament, segons les relacions comunicatives. Per tant, els objectius de competència multilingüe han de proporcionar també una actitud favorable al respecte i l'acceptació d'entorns en què s'usen llengües diverses i cada participant exercita productivament les llengües en què té una competència més alta, i desenvolupa receptivament la comprensió de les altres llengües dels participants, en les quals no pretén aconseguir el mateix nivell d'habilitats expressives. L'experiència Eurocom, centrada en l'aprenentatge receptiu paral·lel de diverses llengües de la mateixa família (Eurocomrom, per exemple, per a les llengües romàniques), semblava una aproximació digna de ser explorada amb aquesta finalitat. La

progressiva implantació en algunes universitats d'aules multilingües —en les quals s'usa una llengua vehicular o dues, però s'assumeix que els estudiants poden expressar-se en algunes altres i el grup n'ha de desenvolupar una certa comprensió receptiva— constitueix un tipus d'experiències per a desenvolupar aquest tipus de capacitats multilingües en part productives i en part receptives. D'altra banda, el desenvolupament de les competències multilingües formarà part sense cap mena de dubte dels aprenentatges constants al llarg de la vida, i aquest tipus de pràctiques de comprensió i expressió en diferents llengües serà cada vegada més freqüent en els entorns acadèmics i professionals europeus i internacionals.

Pel que fa a la ubicació de les matèries lingüístiques en els plans d'estudi, hi havia el dubte sobre la conveniència d'incorporar-les a les matèries bàsiques o a les transversals, i una certa inquietud sobre els efectes que tindria que alguns plans d'estudi les consideressin competències extracurriculars. En qualsevol cas, es feia èmfasi en la necessitat que l'aprenentatge d'idiomes amb orientacions específiques es fes sempre que fos possible amb caràcter significatiu —associat, per exemple, a la mobilitat o a pràctiques en contextos en què l'idioma estudiat tingués un ús habitual. La transició de l'aprenentatge de l'idioma des d'un curs d'orientació general cap a un curs d'orientació específica que donés pas a l'EMILE/CLIL semblava l'itinerari lògic.

Un apartat especialment important de la implantació d'aquest tipus de matèries és, com ja apuntàvem abans, la capacitació lingüística suficient del professorat. Els participants creien que una universitat que explicita i legitima adequadament un determinat model multilingüe en funció dels objectius d'aprenentatge i dels seus compromisos amb la societat no hauria de tenir gaires inconvenients a l'hora d'establir determinats requisits lingüístics d'accés en la selecció de professorat, acompanyats a més de la consideració com a mèrit preferent de la capacitat multilingüe dels docents. La valoració de l'ús vehicular de diverses llengües en els sistemes d'avaluació del professorat i de les seves experiències d'innovació docent seria sens dubte un estímul per tal que les competències lingüístiques —incloent-hi l'acreditació de coneixements de català— es reflectissin en la pràctica i no es limitessin a un simple tràmit administratiu.

7. El multilingüisme en la recerca

Els comentaris dels participants sobre les relacions entre multilingüisme i recerca feien referència a aspectes bastant diferents, però tots ells singularment interessants.

En primer lloc, es va reclamar que el procés d'incorporació del multilingüisme a les activitats universitàries anés acompanyat de projectes de recerca sobre els diversos aspectes d'aquest mateix procés, a fi que no es limités a una actuació sense fonaments ni avaluació. En efecte, són moltes les qüestions relacionades amb el multilingüisme que mereixen estudis prospectius o valoratius, i tant la implantació del multilingüisme com la recerca sobre l'aprenentatge i l'ús de les llengües —i sobre els processos de canvi organitzatiu— se'n podrien veure beneficiades.

Un segon punt, igualment important, va ser l'observació de molts dels participants sobre l'ús acrític de les llengües en el procés de recerca en general. Tot reconeixent la conveniència d'accedir a la comunicació científica en llengua anglesa —avui clarament dominant en molts de camps de coneixement—, hi havia participants de diferents països que s'expressaven de manera molt severa respecte a les pretensions d'ús exclusiu de l'anglès en totes les activitats i comunicacions relacionades amb la recerca, fins i tot en organismes locals —i no internacionals— de recerca.

Algun dels participants recordava —sorpresa d'haver-ho de fer— que el coneixement universal és multilingüe per naturalesa, o no és realment universal. Per tant, un esperit universitari crític s'hauria de qüestionar la implantació d'índexs bibliomètrics centrats exclusivament (o quasi) en una sola llengua. El reconeixement del valor acadèmic de les aportacions fetes en altres llengües que l'anglès és especialment indiscutible en determinats camps del saber. I les institucions catalanes de recerca no haurien de considerar incompatibles dos objectius que són complementaris: potenciar la internacionalització del sistema català de recerca per mitjà de la producció i la difusió en anglès (i si cal en altres llengües) i, alhora, promoure la recerca en funció de les prioritats de la societat catalana i la presència normal del català en els cercles internacionals de recerca.

Un exemple de la contradicció en què poden caure les institucions catalanes de recerca en aquest afany d'exclusivitat de l'anglès com a llengua de recerca és el criteri de l'ICREA de demanar que tota la documentació de les sol·licituds es formalitzi només en anglès. En canvi, la Copenhagen Business School, una de les més acreditades internacionalment, explicita el seu compromís públic amb el danès i l'anglès com a llengües perfectament compatibles.

Anant més al fons de la qüestió, la professora Berthoud, presidenta de l'Acadèmia Suïssa de les Ciències Humanes i Socials, adduïa investigacions que posen en evidència que els mateixos resultats de la recerca internacional s'empobreixen —perden matisos i contextos rellevants— si es vehiculen en una sola llengua.

Els participants creien necessari abordar aquestes qüestions des d'unes òptiques menys enlluernades per l'expansió internacional de l'anglès i més favorables a l'equilibri gradual entre les diferents llengües de cultura.

8. El paper decisiu dels serveis lingüístics

En el transcurs del seminari van ser diverses les ocasions en què es va constatar el caràcter decisiu de la funció dels serveis lingüístics en l'evolució de l'ús de les llengües a la universitat, tant en el passat com de cara a la incorporació del multilingüisme. Són unitats que han tingut i poden tenir un paper positiu d'impulsors proactius d'iniciatives en camps diversos, un rol en el qual han de ser reconeguts i potenciats. Tanmateix, els participants advertien de l'error que seria deixar exclusivament a la seva responsabilitat l'impuls del multilingüisme universitari, que ha de ser liderat ineludiblement pels equips de govern de les universitats.

Al mateix temps, és evident que hi ha noves funcions que han d'incorporar, readaptant parcialment la seva activitat actual: adoptar i adaptar recursos d'enginyeria lingüística, promoure noves formes d'accessibilitat, actuar com a «caçadors de tendències» en el seu àmbit, identificar i difondre nous altaveus i productes estrella, desvetllar nous actius de coneixement...

I sobretot, el nou context reclama que aquells serveis que s'havien orientat específicament —o gairebé exclusivament— a l'ús del català a la universitat, ara no es quedin al marge del procés d'incorporació del multilingüisme. D'una banda, perquè aquest divorci entre el català i les altres llengües pot tenir conseqüències nefastes, però de l'altra, perquè tota l'expertesa dels serveis lingüístics, sumada a la dels centres d'idiomes, són el millor actiu per a l'impuls del multilingüisme.

Aquesta confluència entre serveis de català i centres d'idiomes ja és perceptible en diverses universitats, amb resultats positius, i apunta a un primer resultat convenient: l'establiment d'un sistema universitari integrat d'acreditació de competències lingüístiques per a qualsevol idioma.

9. Les eines lingüístiques

Com dèiem més amunt, la utilitat de les eines informàtiques de processament del llenguatge per a la gestió del multilingüisme va ser objecte d'atenció específica en els

debats del seminari. Els correctors avançats, els diccionaris i les terminologies en línia, els sistemes de traducció assistida, etc. són instruments indispensables en una universitat que ha de gestionar satisfactòriament diferents idiomes en les seves activitats.

Alguns participants apuntaven a sistemes més complexos de suport tecnològic al multilingüisme universitari. Per exemple, els repertoris integrats de recursos que algunes universitats posen a l'abast de tothom per mitjà de tallers o laboratoris de suport a la redacció acadèmica. O el desenvolupament d'espais virtuals multilingües personalitzables, adaptables a la docència o a l'intercanvi entre grups de treball, amb el suport de sistemes de traducció. O encara el disseny de punts de treball multilingües equipats amb un ventall d'eines de tecnologia lingüística.

La cooperació interuniversitària podria facilitar avenços significatius i més ràpidament accessibles en aquest camp.

10. Les xarxes d'universitats

Però no és tan sols en l'enginyeria lingüística que la cooperació interuniversitària resultaria altament favorable al multilingüisme. Tots els presents coincidien en la necessitat que les universitats passin de la tònica actual de competir a la de compartir i actuar concertadament en l'espai lingüístic català i en l'EEES. També la concertació entre xarxes semblava recomanable, procurant donar complementarietat a l'acció de l'ACUP, la Xarxa Vives i les altres xarxes existents.

Una idea apuntada en el seminari com a possible iniciativa de la Xarxa Vives era la creació d'un observatori del multilingüisme de la universitat, que afavorís l'intercanvi d'experiències.

Aquestes cooperacions segurament permetrien el desplegament gradual d'un nou discurs sobre el pluralisme lingüístic, capaç de transcendir els debats estancats i paralizzadors que s'han viscut en algun moment. Els debats sobre multilingüisme i internacionalització s'han de prodirar per tal d'avançar en la consolidació d'aquestes noves perspectives sobre el tema lingüístic.

Dins d'aquest nou context, s'obriria segurament la possibilitat d'abordar de nou la configuració d'unes bases jurídiques comunes per a les llengües a la universitat.

En un altre ordre de coses, la cooperació interuniversitària també pot proposar-se noves formes de mobilitat universitària, internes a l'espai lingüístic català o potenciant l'atractiu conjunt de les universitats de l'espai català per al conjunt de l'EEES.

En aquest marc caldria relançar el projecte d'una oferta conjunta d'estudis catalans internacionals —que no va prosperar en una primera proposta. O la promoció d'altres cursos d'estiu internacionals, aprofitant l'atractiu estival de les nostres terres.

11. Un debat que mereix tenir continuïtat

Finalment, però no per això menys important, els participants compartien la sensació que calia trobar ocasions per a continuar els debats mantinguts en aquest seminari —que al seu torn ha estat continuació d'altres de precedents.

La impressió és que a cada nova trobada es produeix un avanç en la precisió i l'amplitud dels aspectes relacionats amb el multilingüisme de la universitat i que probablement els futurs debats o jornades podrien centrar-se en punts més concrets.

El nostre seminari, en efecte, ha estat molt general —i potser aquest ha estat alhora un dels seus valors i una de les seves limitacions, ja que s'hi han tractat perspectives internacionals i locals, oficials i acadèmiques, polítiques i tècniques, específiques d'una universitat i pròpies d'una xarxa o transversals a tot el sistema interuniversitari.

Sigui com sigui, el més important és que els participants consideraven que havíem aprofundit i aclarit les qüestions tractades, i que seria positiu tornar-nos a trobar per focalitzar en algun dels punts que hem anotat o en altres de nous que puguin aparèixer.